

STRAFRECHT VRAAGT

Het strafrecht is een hot item in de politiek en de media. Hoogleraar Jan Crijns vindt dat het geluid van de wetenschap in het strafrechtdebat momenteel te beperkt is. "Wetenschappers worden te weinig gehoord en het ministerie brengt te weinig de beperkingen van het strafrecht naar buiten. Meer relativering zou op z'n plaats zijn. Strafrecht vraagt om rust en reflectie en als je te snel reageert op allerhande gebeurtenissen kan het fout gaan."

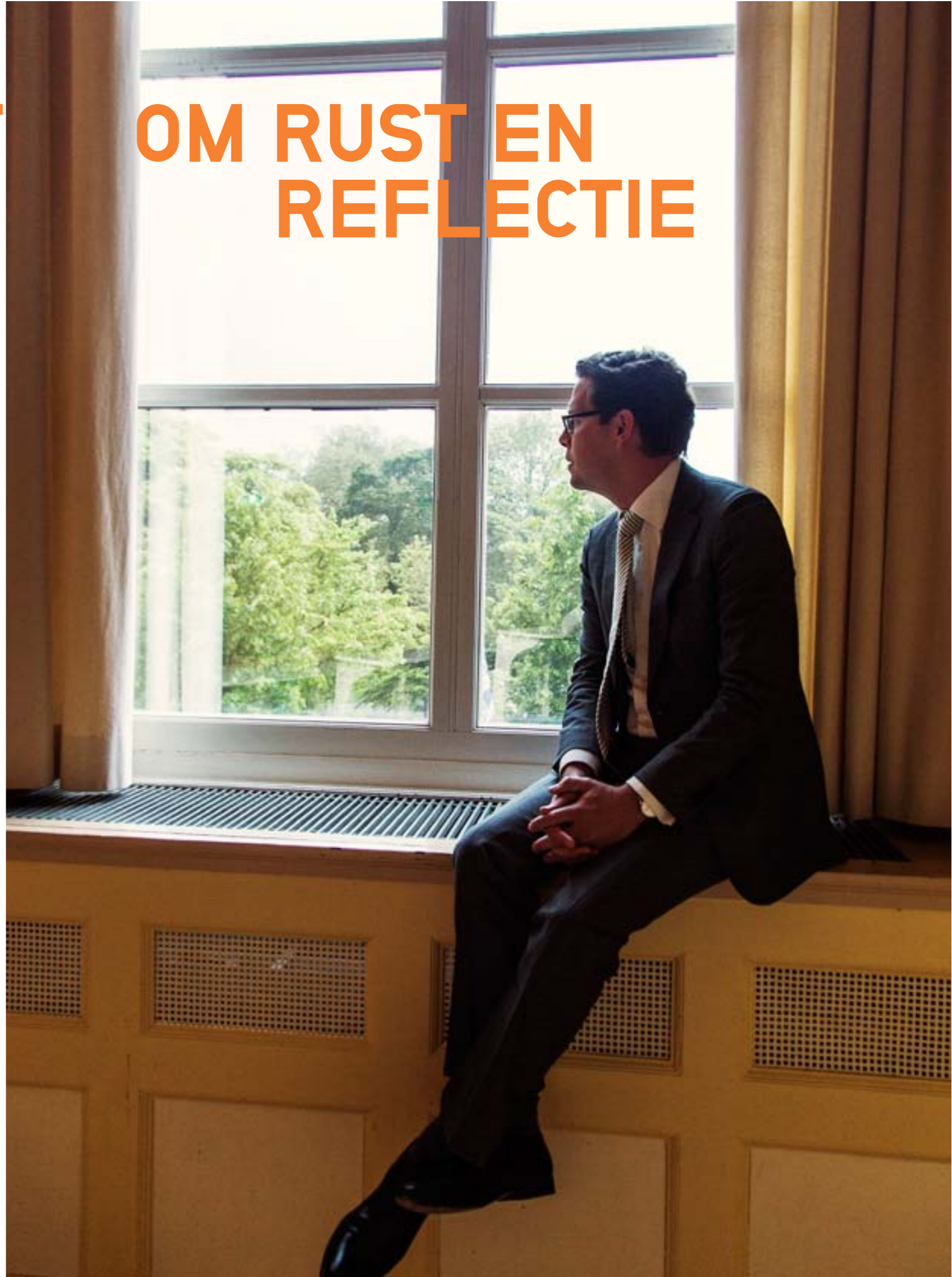
DOOR MIEK SMILDE FOTO'S CHANTAL ARIËNS

Jan Crijns is een man van zijn generatie: jong hoogleraar geworden zonder al te opzichtig zijn ambities te etaleren, uitgesproken, maar ook relativierend. Geen valse bescheidenheid – "ik was een goede student en viel op" – maar ook geen hoogmoed – "mijn carrière had zomaar anders kunnen verlopen". Als middelbare scholier twijfelde hij tussen politieke wetenschappen en rechten, hoewel hij ook goed was in bètavakken. "Maar ik interesseerde me meer voor maatschappelijke vakken." Zijn ouders (vader bedrijfsarts, moeder actief voor onder meer Amnesty International) stimuleerden zijn belangstelling zonder hem een bepaalde richting uit te sturen. Crijns is de jongste van drie kinderen en de enige jurist in zijn familie. Al vroeg in de studie openbaarde zich zijn voorliefde voor het strafrecht, gevoed door zijn leermeesters Theo de Roos en Joest 't Hart. "Het prangende individuele belang versus het algemene belang komen in het strafrecht het meest op scherp te staan. Het zoeken naar die balans, tussen de rechten van het individu en de bevoegdheden van de overheid, dat vind ik interessant." Een keuze voor de wetenschap lag niet onmiddellijk voor de hand, hoewel hij als student al opviel. "Maar ik had op dat moment een bijbaan als juridisch medewerker in de advocatuur en dat vond ik ook leuk." Toen belde Tineke Cleiren (ook hoogleraar in Leiden) met de vraag of Crijns zin had in promoveren. Er lag een onderwerp klaar, er was geld. "Dat is nu al lang niet vanzelfsprekend meer."

MEER SMOEL

Crijns promoveerde in 2010 op de verschillende mogelijkheden van het Openbaar Ministerie om afspraken te maken met verdachten en getuigen binnen de context van het strafproces. In zijn proefschrift onderzocht hij onder meer de verhouding tussen het strafrecht en het civiele recht. Inmiddels heeft ook de verhouding tussen het strafrecht en het bestuursrecht zijn belangstelling. De grenzen tussen de diverse rechtsterreinen worden steeds diffuser. Het is noodzakelijk te bepalen wat nu de mogelijkheden en grenzen van de verschillende rechtsgebieden zijn, betoogde hij in zijn oratie *Stuurloos strafrecht* (juni 2013). "De afgelopen decennia heeft het strafrecht een steeds dominantere plaats gekregen", legt de jonge hoogleraar uit. "Dat is begonnen bij de wetgever die eind jaren tachtig, begin jaren negentig, een groter belang aan het strafrecht ging hechten in de strijd tegen de georganiseerde criminaliteit. Volgens brandde de IRT-affaire los (over onconventionele opsporingsmethoden, red.) en kwam er een parlementaire enquête opsporingsmethoden (de commissie-Van Traa, red.). Dat gaf het strafrecht meer smoel. Sindsdien is het strafrecht niet meer van de politieke, en dus ook niet van de media agenda geweest." Een tweede ijkpunt in de ontwikkeling van het strafrecht is 9/11, zegt Crijns. Vanaf de aanslag op het World Trade Centre in New York in 2001 ontstond de veiligheids-cultus waar we nog steeds middenin zitten. "De maatschappij wil worden be-

OM RUST EN REFLECTIE

schermde tegen allerhande risico's en het strafrecht is daarvoor het uitverkoren instrument", zoals Crijns het zegt. "En dan beginnen meteen de problemen, want is het strafrecht wel het instrument om die veiligheid te bieden? Het strafrecht kan van alles, maar vooral ook heel veel dingen niet. Je kunt je bijvoorbeeld sterk afvragen of het strafrecht *bescherming tegen criminaliteit* biedt. Maar dat is wel de claim die op het strafrecht wordt gelegd. Daar hebben we die stortvloed aan wetgeving aan te danken."

Crijns is kritisch over de manier waarop de politiek het strafrecht gebruikt als panacee voor maatschappelijke problemen. "Ik zeg niet dat het strafrecht geen enkele rol speelt in de inrichting en beveiliging van onze samenleving", nuanceert hij bij voorbaat. "Het abolitionistische geluid uit de jaren zeventig dat het strafrecht maar moet worden afgeschaft is inmiddels wel verstomd. De maatschappij heeft behoefte aan vergelding en dat is een legitieme behoefte. De bewindspersonen en een groot deel van de Tweede Kamerleden suggereren echter dat met een harder, strenger en uitgebreider strafrecht de samenleving veiliger wordt en de burger beter wordt beschermd. Dat betwijfel ik ten zeerste. Ik vind dat politici reële verwachtingen moeten wekken en geen dingen moeten beloven die ze onmogelijk kunnen waarmaken."

SCHIJNBEVOEGDHEID

Neem de positie van het slachtoffer in het strafproces. Dat het slachtoffer via het spreekrecht een positie heeft verworven binnen het strafproces, juicht Crijns toe. "Het is legitiem dat een slachtoffer zich mag uitspreken over de impact die het feit op hem heeft gehad. De staatssecretaris overweegt echter het slachtoffer ook adviesrecht te geven over de hoogte van de straf. Ik vind dat we veel fundamenteeler moeten nadenken over de positie van het slachtoffer binnen het strafproces. In Duitsland en Frankrijk kun je als slachtoffer een strafrechtelijke vervolging instellen als *Privatklager* of *Nebenklager* of via een zogeheten *action directe*. Ook dan zijn slachtoffers vaak nog afhankelijk van de opstelling van het OM, maar ze zijn wel partij. In Ne-

derland hebben we daarvoor tot dusver niet gekozen. Ik vind dat deze discussie eerst moet worden gevoerd alvorens weer nieuwe bevoegdheden voor het slachtoffer te introduceren. Anders bestaat het gevaar dat het slachtoffer nodeloos wordt teleurgesteld. De rechter hoeft namelijk niets met zijn advies te doen, hij moet er alleen op responderen. We creëren een schijnbevoegdheid en dat moeten we voorkomen." Eenzelfde soort schijn wekt de politiek ook als het gaat om de effectiviteit van langere of strengere straffen, vindt Crijns. "We weten allemaal dat straffen op zich niet altijd werken en punitieve straffen, met name de lange gevangenisstraf, al helemaal niet. Moeten we de gevangenisstraf dan maar afschaffen? Nee, natuurlijk niet, want straffen bevredigt een andere legitieme behoefte dan het voorkomen van recidive, namelijk de vergelding. Andere straffen helpen overigens wel; onderzoek heeft duidelijk uitgewezen dat taakstraffen wel degelijk een positief effect kunnen hebben. Dat betekent niet dat iemand na een taakstraf nooit meer recidiveert, maar het helpt in veel gevallen wel. Ook voorwaardelijke straffen hebben effect, omdat je via die voorwaarden aan gedragsveranderingen kunt werken. In zoverre geloof ik daar ook in. Maar het ministerie suggereert dat een extra punitief strafrecht ook extra helpt en daar geloof ik niet in. Mijn collega André Klip uit Maastricht heeft in dit verband wel eens de term 'totaalstrafrecht' gebruikt. Ik geloof niet dat de samenleving daardoor veiliger wordt."

"HET STRAFRECHT
KAN VAN ALLES,
MAAR KAN
VOORAL
OOK HEEL VEEL
DINGEN NIET"

WIE IS JAN CRIJNS?

Jan Crijns (1978) is sinds september 2012 hoogleraar straf- en strafprocesrecht in Leiden, waar hij ook studeerde. Als *research fellow* is hij verbonden aan het onderzoeksprogramma Criminal Justice: Legitimacy, Accountability and Effectivity.

In 2010 promoveerde Crijns cum laude op het proefschrift *De strafrechtelijke overeenkomst. De rechtsbetrekking met het Openbaar Ministerie op het grensvlak tussen publiek- en privaatrecht*.

Crijns is als raadsheer-plaatsvervanger verbonden aan het Gerechtshof 's-Hertogenbosch en als rechter-plaatsvervanger aan de Rechtbank Noord-Holland.

Jan Crijns is getrouwd en heeft (bijna) twee kinderen.

DEURNE

Met zijn opmerking dat langdurige gevangenisstraffen niet helpen, begeeft Crijns zich op glad ijs. Al jaren roepen politici als Joost Eerdmans (tegenwoordig Leefbaar Rotterdam) dat al die onderzoeken niet deugen en dat straffen wel degelijk helpt. Crijns is zich dat bewust. “Wat mensen als Eerdmans zeggen is: zolang iemand opgesloten zit en niet op straat loopt, pleegt hij geen strafbare feiten. Daar kan ik niet tegen op. Zet iemand dertig jaar vast en hij pleegt dertig jaar geen strafbare feiten. En als je nu maar veel mensen lang opsluit wordt, wordt het veiliger, want dan houd je weinig criminelen meer over. *In the long run* geloof ik daar niets van. Er is nu eenmaal een markt voor criminaliteit, er duiken altijd wel weer nieuwe criminelen op.” Als wetenschapper is het lastig om op dit soort *fact free politics* te reageren, geeft Crijns toe. Beeldvorming is hardnekkig. “Tegelijk begrijp ik wel dat we in het strafrecht en de ontwikkeling ervan rekening moeten houden met de gevoelens die er in de maatschappij leven. Ik snap dat het debat over het strafrecht niet alleen wetenschappelijk wordt gevoerd met gebruikmaking van wetenschappelijk verantwoorde resultaten en tot op zekere hoogte heb ik daar vrede mee. Maar momenteel is het geluid van de wetenschap te beperkt. We-

tenschappers worden te weinig gehoord en het ministerie brengt te weinig de beperkingen van het strafrecht naar buiten. Meer relativering zou op z'n plaats zijn. Strafrecht vraagt om rust en reflectie en als je te snel reageert op allerhande gebeurtenissen kan het fout gaan.” Crijns noemt de juwelierszaak uit Deurne als voorbeeld. Een vrouw schoot daar twee overvallers dood in haar juwelierszaak waarna het OM meteen aangaf dat waarschijnlijk sprake was van noodweer. Crijns vond dit onverstandig. “Het OM voelt zich genoodzaakt te reageren op een moment dat nog niet volledig duidelijk is wat er precies is gebeurd. Noodweer is het thema bij uitstek waar de burger wat van vindt omdat hij er potentieel zelf bij is betrokken. Elke middenstander voelt en begrijpt wat er gebeurd is in Deurne. Dus als zo'n casus zich voordoet, vindt de samenleving daar wat van. Juist dan is rust geboden. Er zijn twee dodelijke slachtoffers gevallen, daar mag best grondig onderzoek naar worden gedaan, voordat het OM in de media reageert. Bovendien: de grenzen van noodweer dienen niet in de eerste plaats door het OM, maar door de rechter te worden getrokken.”

ONMOGELIJKE SPAGAAT

Het strafrecht zit eigenlijk in een onmogelijke spagaat, concludeert Crijns. Aan de ene kant is sprake van meer wetgeving, meer strafbare feiten en meer en langere straffen, aan de andere kant wordt er flink op het strafrechtelijk apparaat bezuinigd. Een groter strafrechtelijk bouwwerk voor minder geld is echter een contradictie. Crijns hoort regelmatig geluiden vanuit het OM dat de organisatie steeds verder wordt uitgekleeft. Dat er te veel zaken zijn en te weinig officieren, dat er te weinig ondersteuning is, dat officieren van justitie zelf alle administratie moeten bijhouden en verzoeken van advocaten moeten behandelen, wat dan weer niet lukt waardoor er zaken moeten worden aangehouden et cetera. “Het systeem loopt vast”, vreest de hoogleraar. “We zouden beter meer aandacht kunnen besteden aan de organisatie van de strafrechtpleging en minder aan wetgeving. Veel van

de recent ingevoerde of voorgestelde wetgeving hebben we helemaal niet nodig.”

Maar de afgelopen twintig jaar is er voortdurend over de (re)organisatie van het OM gesproken. Begin jaren negentig verscheen het rapport 'Het OM ... om' van de stuurgroep versterking Openbaar Ministerie, in 2005 verscheen het rapport 'Het OM verandert', nu ligt er het 'Perspectief op 2015'...

“Ja, ja, dat is zo. Maar het feit dat het al decennia zo gaat, wil niet zeggen dat er nu niets moet veranderen. Gedeeltelijk gebeurt dit trouwens ook al, onder meer door de invoering van het zogenoemde ZSM-project. Maar of deze nieuwe werkwijze ook echt tot meer kwaliteit in de afdoening van strafzaken zal leiden, moet nog blijken.”

In de jaren zeventig subsidieerde het ministerie van - toen nog - Justitie twee advocaten (Wladimiroff en Spong) om zich te specialiseren in het strafrecht. De equality of arms zou daar dringend behoefte aan hebben. Inmiddels heeft de strafrechtadvocatuur zich sterk geprofessionaliseerd daar waar het OM door bezuinigingen wordt verzwakt. Neigt de balans door te slaan naar de andere kant?

“Een kopgroep van advocaten laat veel van zich horen, dat is waar. Maar het merendeel van de advocaten, ook in strafzaken, is eenpitter en heeft lang niet de kennis en ervaring die de gemiddelde officier meebrengt. In de totaliteit van het aantal strafzaken wordt het OM echt niet voortdurend voorbijgelopen door hoog gespecialiseerde strafrechtadvocaten. Waar het OM wel moeite mee heeft, is om al die politieke claims waar te maken. Er bestaat een zeker gevaar dat het systeem in zichzelf vastdraait. Dat grote strafzaken mislukken. Op dit moment tikken rechters het OM niet zo snel op de vingers, omdat de Hoge Raad herhaaldelijk flink op de rem heeft getrapt als het gaat om het sanctioneren van vormverzuimen. Het OM wordt dus niet meteen afgestraft als er in het vooronderzoek iets is misgegaan. Maar ergens zal de rechter een streep trekken en tot bewijsuitsluiting of zelfs niet-ontvankelijkheid overgaan. Dat is geen denkbeeldig gevaar. Misschien dat het met die grote zaken zo'n vaart niet loopt, maar dan gaat het ten koste van die kleinere zaken en juist die zijn belangrijk voor de publieke opinie.”

STRAFBSCHIKKING

Om de organisatie te ontlasten, worden de laatste jaren tal van initiatieven genomen zoals het eerder genoemde ZSM-project (zo snel mogelijk) en de uitbreiding van de zogeheten strafbeschikking. Het OM kan in vele, minder grote strafzaken een strafbeschikking opleggen. Wie het daar niet mee eens is, kan in verzet bij de rechter. Crijns verwacht echter dat negentig procent van de mensen nooit verzet zal aantekenen. “De wetgever verdedigt dit soort afdoeningen door erop te wijzen dat officieren ook allemaal magistraten zijn en worden geacht de belangen van alle betrokkenen, ook van verdachten, mee te wegen bij hun beslissing. Maar het OM functioneert in hoge mate als een bestuursorgaan en het is maar de vraag of de organisatie als geheel nog zodanig is ingericht dat die notie van magistratelijkheid in alle gevallen kan worden waargemaakt. Veel beslissingen worden gemandateerd aan parketsecretarissen en dat zijn geen magistraten. De kans dat strafbeschikkingen tariefmatig en beleidsmatig worden afgedaan aan de hand van algemene richtsnoeren is groot. Naarmate het OM meer wordt uitgekleeft, zal een instrument als de strafbeschikking steeds vaker worden gebruikt om zaken weg te werken. Je kunt je afvragen of dat ook goed wordt gedaan.”

Het zijn deze vragen die Crijns de komende jaren graag verder wil onderzoeken. Hoe verhoudt de strafbeschikking zich tot de bestuurlijke boete bijvoorbeeld? En kunnen bepaalde zaken die nu nog onder het strafrecht vallen niet beter via het bestuursrecht worden aangepakt? En welke gevolgen heeft dat? “De rechtsbescherming binnen het strafrecht is immers groter dan binnen het bestuursrecht”, memoreert Crijns nog eens fijntjes. “Maar als de wetgever de keuze maakt bepaalde feiten via het strafrecht af te doen, schept dat verplichtingen. Het is het een of het ander. Als het gedrag ernstig genoeg is om het strafbaar te stellen, dan moet het ook via een kwalitatief hoogwaardige procedure worden afgedaan. De rechtsgevolgen voor de burger zijn immers aanzienlijk.” ■

“ER BESTAAT EEN ZEKER GEVAAR DAT HET SYSTEEM IN ZICHZELF VASTDRAAIT, DAT GROTE STRAFZAKEN MISLUKKEN”